

JAK SE TO RÝMUJE?

Ptáte-li se co, tak tedy: Máchův Máj

Klementinské zlomky

Chansons de geste

Kdyby se z Máchova Máje dochoval -- bez jména autora -- jen poslední zpěv nebo, ještě lépe, pouze prvních 24 veršů posledního zpěvu, jistě uznáte, že by nebylo vůbec jasné, oč v předchozí básni šlo. Z takového fragmentu by se vědělo, že hrdinou básně byl nějaký Vilém, označený zde jako "přestrašný lesů pán", že skončil na popravišti, že asi po sedmi letech zde jeho pozůstatky na popravním kole objevil neznámý vypravěč, projíždějící koňmo zasněženou noční krajinou k městu, kde mu nazítří na jeho dotaz hospodský sdělil odsouzencův smutný příběh, na němž je založen děj nedochované básně. Děj by zůstával neznám, stejně jako rozsah básně, na základě fragmentu by však bylo možno učinit některé obecnější závěry.

Naznačený způsob Vilémovy popravby by ukazoval k tomu, že děj se odehrává někdy hluboko v minulosti, kdy se ještě exekuce toho druhu konaly, nejpozději v 18. století. Patrně však dříve, protože pod označením "přestrašný lesů pán" je nejspíše míněn nějaký loupežný rytíř, profese, která už nebyla pro 18. století typická. Byl to rytíř nepochybně šlechtěný vzhledem k vypravěčovým neskrývaným sympatiím, a proto utracený sotva jinak než nevinně. Snad bral jen bohatým a dával chudým a stal se tak obětí svého marného pokusu o individuální řešení sociálních rozporů doby, ve které žil.

Pokud jde o postavu vypravěče vystupující ve fragmentu, nebylo by jisté, zda je totožná s autorem básně, či pouze fiktivní. Přesto však konkrétní časový údaj o sedmi letech, která uplynula od skončení vyprávěného děje ve chvíli, kdy se vypravěč setkal s pozůstatky jeho hrdiny, zdá se svědčit o tom, že vypravěč je totožný s autorem. Znamenalo by to, že také neznámý autor žil a jeho básně vznikala nejpozději v 13. století a tím snazší by pak bylo autorovo sociální zařazení. Podle toho by vypravěč ztotožněný s autorem byl patrně nějaký šlechtic nebo důstojník, protože ten by se mohl nejspíš osaměle projíždět na koni, třebaže zůstává nejasné, proč právě silvestrovskou nocí /to, spolu s údajem o sedmi letech, zůstává ostatně nejasné také nám, i když známe básně celou/. Evidentní rozpor mezi takto předpokládanou dobou vzniku básně a formální stránkou fragmentu, ukazující k době značně mladší, by bylo možno nejspíše řešit poukazem k tomu, že jde o pozdní překlad, nepochybně z němčiny.

Samozřejmě vidíte, jak by takové závěry byly dokonale vedle. Ale vidíte to jen proto, že ve skutečnosti nejsme odkázáni na pouhý fragment - kdybychom byli, mohly by se podané závěry považovat za docela korektní. Pomyslný fragment má však být především ilustrujícím příkladem toho, jak může být ošidné spřádat z fragmentu závěry o nedochovaném celku nějakého díla, určovat celek podle fragmentu /i když se to zdá u skutečného fragmentu neznámého díla bez rizika/.

Lze to demonstrovat na případu tzv. Klementinských zlomků. Pocházejí ze 14. století, byly objeveny asi r. 1862 a jsou to drobné fragmenty nějakého veršovaného díla nebo

děl s rytířskou tematikou. Vyznačují se tím, že neobsahují ani jediné vlastní jméno osobní či místní, které by mohlo usnadnit jejich bližší určení /ovšem také nemuselo, jak je zjevné z uvedeného pomyslného fragmentu, kde vlastní jméno Vilém samo nevyovídá o ničem/. Třebaže však není jisté ani to, jde-li v Klementinských zlomcích o jednu či několik vystupujících postav, o dílo jediné či o několik děl, přesto vzhledem k některým komickým prvkům v osobních charakteristikách bývají Zlomky už tradičně označovány za satiru na rytířství, protože je tu zesměšňováno; dochází se i k závěru, že je to satira z doby, kdy se rytířství také u nás už přežívalo, útok na rytířství vedený zvenčí, a proto původem z druhé poloviny 14. století. Pochopitelně nechybí ani závěr, že je to překlad z němčiny - jak jinak.

Také tyto závěry vypadají zcela korektně, nicméně i když jsme v případě Zlomků skutečně odkázáni na dochované fragmenty, řeknete si asi, že by také zde větší míra opatrnosti byla namístě. Máte pravdu: jako v pomyslném případě Máchova Máje, tak také zde mohlo jít o něco docela jiného. Máchův Máj a Klementinské zlomky - tak se to rýmuje.

Komické postavy nebo postavy s komickými rysy známe už ze starofrancouzských rytířských bájí zpracovaných v Chansons de geste, sepsaných převážně v 11. a 12. století a představujících produkt i monument neupadajícího, ale právě vřcholného rytířství. Jejich autorům bylo totiž cizí schematické pojetí hrdiny každým coulem dokonalého, bez chyb a vad, a to i takových, které působí komicky. Příkladem může být pověstný žrout Ogier le Danois nebo Rainoart, nepovedený bratr krásné Orabel, kteří však nejsou vybaveni komickými

vlastnostmi pro zesměšnění - přes své obžerství zůstávají neohroženými bojovníky a jsou obdivováni jako praví hrdinové. Nemusí tedy ani v Klementinských zlomcích jít o zesměšnění rytíře a s ním rytířství vůbec, o satiru na rytířství.

Může jít opravdu o něco docela jiného. Takové podezření vzbuzuje výjev ve Zlomcích obsažený, který připomíná stěží opakovatelnou scénu právě ze starofrancouzských rytířských bájí - z bitvy u Asprémontu. Je to bitva, v níž přijde o kus nosu jeden z největších hrdinů těchto bájí Vilém Oranžský a je tím poznamenán tak, že mu to vynese pro celý život přezdívku "Guillaume au court nez". Posuďte sami podle toho, co se ve Zlomcích o nejmenovaném rytíři vypráví:

Nechce nikde jeti plání,
jedno po největších se hůfích točí
...
kvapě, až nemož helmu vzdieti.
Proto bude přes nos jmieti
ránu a druhú přes zuby,
tak jakžto jemu naruby
jedna chřiepi ve krvi stane.

Je snad text Zlomků, z něhož bylo citováno, fragmentem nějaké české epické skladby o Vilému Oranžském, nebo aspoň skladby, kde se jeho osudů připomínají?

Nebylo by divu, kdyby taková skladba existovala, protože rytířský hrdina Vilém byl ve středověkých Čechách sotva neznám /právě tak jako Roland, ale též aspoň jméno zmíněného Ogiera v české podobě Ojier, jak je patrné už z Dali-

mila/. Vezměme jen od té doby poměrně nemálo frekventované vlastní jméno Vilém u šlechtických nositelů /počínajíc Vilémem z Valdeka/ při naprosté absenci domácího dobového kultu nějakého světce toho jména - kde tedy hledat prvotní původ obliby jména? Znalost Vilémových osudů mohl sice u nás prostředkovat Villbalm Wolframa von Eschenbach z počátku 13. století nebo o půlstoletí mladší stejnojmenný epos Ulricha von dem Türlin, ale hrdinovo jméno v české podobě Vilém se mohlo rozšířit spíš z nějakého českého zpracování. Zachoval se ve Zlomcích jeho fragment nebo fragment jednoho z těchto zpracování?

Klementinské zlomky a Chansons de geste - tak se to rýmuje.

Nakonec, abychom nezapomněli, ještě nutný souhrn, na který po titulní otázce právem čekáte:

Z fragmentů celky se zle určit dají
Vilém je hrdinou v Máchově Máji
Zlomky zas hrdinu bez jména mají
snad se však za nimi též Vilém tají
hrdina ze starých francouzských bájí
- tak se rýmuje.

Emil Pražák